

Олександр МАЛЕЦЬ

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП ДІЯЛЬНОСТІ ДИРЕКТОРІЇ УНР У РЕЦЕПЦІЇ МАТВІЯ СТАХІВА

У статті визначено ставлення Матвія Стахів до чільних проблем українського державотворення (листопад 1918 – січень 1919 рр.), проаналізовано передумови утворення, основні вектори внутрішньої та зовнішньої політики Директорії УНР.

Ключові слова: М. Стахів, Директорія, Гетьманат, злука.

Поразка державотворчих змагань на українських землях у 1917–1923 рр. залишила без відповіді значну кількість запитань, більшість із яких надалі залишаються риторичними. Відповіді на ці запитання намагалися знайти не тільки сучасні дослідники, а передусім тогочасні громадсько-політичні діячі. Не став винятком відомий правник, історик, суспільно-політичний діяч у Галичині в 1920–1930-х рр. М. Стахів. У спогадах і наукових працях, більшість із яких побачили світ на еміграції, він виклав власне бачення подій періоду відродження української державності. М. Стахів народився 30 листопада 1893 р. в с. Нище Зборівського району Тернопільської області, навчався у Перемиській гімназії, право і суспільні науки студіював у Карловому університеті в Празі (захистив докторат у 1924 р.). У роки української революції воював у складі УГА, яка в липні 1919 р. змушена була перейти на Наддніпрянщину. За політичними переконаннями він був близьким до Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР).

Мета статті – аналіз процесів державотворення на Наддніпрянській Україні упродовж листопада 1918 – січня 1919 рр. крізь призму оцінок М. Стахів. Основу джерельної бази розвідки складають історичні праці відомого політика і науковця, серед яких: “Західна Україна” (тт. 1–6, 1958–1961), “Україна в добі Директорії УНР” (тт. 1–7, 1962–1968), “Western Ukraine at the Turning Point of European History...” (1968) та ін.

Переломним моментом у відносинах влади в особі гетьмана П. Скоропадського та опозиційних сил, що були об’єднані навколо Українського Національного Союзу (УНС), стало оприлюднення гетьманом “Грамоти”, в якій наголошувалося на потребі входження України до федерації небільшовицької Росії. М. Стахів дещо гіперболічно відзначив, що після цієї події на Україні не залишилося жодної політичної сили, яка б підтримувала існуючий політичний режим¹. Однак УНС не мав у своєму підпорядкуванні необхідної кількості збройних сил, за допомогою яких можна було би перебрати владу у П. Скоропадського. До “останньої хвилини хитався” командир січових стрільців Є. Коновалець, який запропонував Гетьману: 1) відкликати маніфест; 2) скликати Український національний конгрес; 3) розформувати російські добровольчі частини; 4) перенести частини січових стрільців із Білої Церкви до Києва². Після відмови П. Скоропадського, за словами М. Стахів, “розвіялася остання спроба мирно поладити справу і зберегти суверенність Української Держави без повстання і проливу крові”³.

Використовуючи спогади М. Шаповала, галицький політик 1920–1930-х рр. спробував проаналізувати витоки антигетьманського повстання. Він зауважив, що його ініціатори “докладно не означували дати, коли саме вони почали вперше робити практичні кроки в підготові повстання. Вони писали загальниково так, що читач мусів мати враження, що вони це почали дуже давно, може ще в літі 1918 року”⁴. Співставивши події, М. Стахів прийшов до висновку, що повстання

започаткувала розмова М. Шаповала і А. Макаренка, яка відбулася у другій половині жовтня 1918 р.⁵

УНС погоджувався на союз із П. Скоропадським за умови повної українізації Кабінету міністрів, а “за те його УНСоюз визнає президентом держави в часі скликання сойму”⁶. Однак, зважаючи на відмову Гетьмана, 15 листопада 1918 р. Директорія оголосила про початок збройної боротьби із гетьманським режимом. 18 листопада гетьманські війська були розбиті січовими стрільцями біля Мотовилівки, що, де-факто, на думку М. Стахіва, означало завершення громадянської війни, оскільки у підпорядкуванні гетьмана залишилися виключно московські добровольчі частини та незначна кількість залоги німецької армії.

14 грудня 1918 р. гетьман зрікся влади. У грамоті, оприлюдненій напередодні, відзначено: “Я, гетьман всієї України, на протязі семи з половиною місяців прикладав усіх своїх сил, щоб вивести край з того важкого становища, в яким він перебуває... Бог не дав мені сил справитися із цим завданням, і нині я, з огляду на умови, які тепер склалися... відмовляюся від влади”⁷. 17 грудня 1918 р. на засіданні Директорії прийнято ухвалу, в якій пропонувалося: “... бывшего гетьмана Павла Скоропадського... за зраду й злочинства об’явити поза охороною закону, а його майно – рухоме й нерухоме, яке є на території Української Народної Республіки, сконфіскувати”⁸.

Зречення гетьмана не вирішило численних проблем у зовнішній сфері. Основну небезпеку для української держави становила більшовицька Росія. Члени Директорії, на думку М. Стахіва, “очевидно не думали про те, що Німці залишать Україну і не буде кому ефективно її боронити перед інвазією [наступом більшовиків – О.М.]. Виходу Німців з України і після революції не дуже то сподівалися навіть організатори повстання, але рахувалися з можливістю, що німецькі війська будуть триматися міцно й довго в Україні і навіть будуть мститися на українським народі”⁹. “Вони [опозиційні до гетьмана сили], – продовжував М. Стахів, – переоцінювали силу білих московських генералів (Краснова, Денікіна і інших). Тимто в них щезла з виду безпосередня загроза воєнної агресії Советської Росії у випадку німецької революції і повстання в Україні. Про це не говорили ні прихильники, ні противники повстання проти гетьманського режиму”¹⁰.

Повалення режиму П. Скоропадського відкрило нову сторінку в історії українського державотворення. Проте перед громадськістю постала низка запитань, найважливіші з яких: чи існувала потреба у повстанні? Чи був новий режим політичноправним (легітимним)? М. Стахів, на відміну від Д.Дорошенка та інших тогочасних істориків, які переконували, що гетьман у зовнішній і внутрішній політиці “керувався виключно національними інтересами”, доводив, що повстання соціалістичних сил, об’єднаних у Директорію, відповідало інтересам української держави, адже “політична та економічно-соціальна реальна влада в центрі і на місцях була в руках Москвинів”¹¹. Цей факт, за переконанням М. Стахіва, став визначальним при підготовці до повстання. “Навіть прихильники гетьманського принципу в Українській державі, – зауважував політик, – мусіли на практиці проводити явну опозицію проти цього режиму”¹².

М. Стахів критикував не тільки політичну складову гетьманського режиму, але й соціально-економічну політику П. Скоропадського, яка “старалася повернути колесо історії назад до старих відносин, що панували за царських часів”¹³. Загалом, проаналізувавши сутність гетьманського режиму, дослідник констатував: “... З історичної перспективи, можемо сказати, що інакше в такій ситуації не міг поступити ніякий відповідальний український діяч. Не виступити проти такого державного перевороту Павла Скоропадського, значило б погодитися мовчки на неділимську програму нового режиму прем’єра Гербеля, іменованого гетьманом. А погодитися з цим, не міг тоді і не міг би погодитися ніколи, ніякий відповідальний український національний діяч”.¹⁴

Отже, “креаційне тіло, яке своїм вибором покликало Директорію УНР, – підсумовував М. Стахів, – було вповні компетентне в цих надзвичайних обставинах представляти політичну волю українського народу аж до найближчого нового формального голосування при нових загальних зборах”¹⁵. Однак у політика викликало занепокоєння персональний склад Директорії. Він дорікав В. Винниченку, М. Шаповалу та іншим громадсько-політичним діячам за їх надмірні політичні амбіції, через які до складу вищого державного органу не потрапив “найпопулярніший і найбільш досвідченіший в державних справах” політик – М. Грушевський. Зважаючи на те, що значний політичний досвід серед членів Директорії мали тільки В. Винниченко та С. Петлюра, українська громадськість, зауважував М. Стахів, після перемоги повстання “була цим складом невдоволена”. Натомість В. Винниченко відкидав звинувачення. Голова Директорії відзначав: “Чому вибрано таку Директорію в такому складі? Хіба не було інших людей? Так, їх не було під той момент виборів. Деякі не прийшли... Зібрання могло відбутися тільки з числа присутніх на ньому, або тих, які вже дали згоду на вибори, але чогось на засідання не явилися”¹⁷.

Основоположним документом нової влади стала Декларація, проголошена 26 грудня 1918 р., яка “містила у собі не тільки її політичні завдання та програму найближчої дії, але вона одночасно окреслювала засади Тимчасової Конституції УНР до часу ухвалення наступної Конгресом Трудового Народу України”¹⁸. Водночас М. Стахів визнав, що “ні в Ради Народних Міністрів, ні в Директорії не було певного напрямку щодо дальшої лінії державного будівництва. Як голова Директорії Винниченко, так голова Ради Народних Міністрів Чехівський виявляли хитання щодо засадничої лінії державної політики... Ці хитання обидвох провідних осіб державної політики передавалися іншим членам Директорії, кабінету міністрів і іншим начальним державним органам”¹⁹. Виступаючи активним прихильником антигетьманського повстання, М. Стахів водночас упереджено ставився до засадничих принципів внутрішньої політики Директорії. Він справедливо відзначав, що владні інституції УНР не шукали шляхів консолідації із тими політичними силами, громадськими організаціями, що не увійшли до складу уряду, а “навпаки, ставилися дуже холодно до так званих правих партій і суспільних кіл, які в істоті речі були тільки поміркованими демократами”²⁰. Зрештою потрібно визнати, що не існувало єдиної політичної лінії навіть серед членів правлячої соціал-демократичної партії.

Проаналізувавши перші місяці роботи Директорії, М. Стахів визначив характерні ознаки нової влади: 1) героїзм членів УНС, які “наражали своє життя і вважилися на боротьбу з надзвичайно сильним противником, якого підтримували всі московські неділимські чинники і німецька регулярна армія. Керівники повстання тоді розпоряджали дуже незначними силами, яких кількість на початку повстання не пересягала десятка тисяч вояків”; 2) нова влада викликала серед суспільства небувале національне піднесення. “Директорія встигла лише протягом кількох днів, – зауважував М. Стахів, – усунути замаховий режим по всій Україні та зламати опір оборонців цього режиму”; 3) здатність Директорії змобілізувати боездатну, дисципліновану армію, основу якої становили січові стрільці; 4) консолідація національно-патріотичних сил і течій: соціалістів-марксистів (В. Винниченко, С. Петлюра, М. Порш), соціалістів-революціонерів (М. Шаповал, Н. Григорієв, О. Мицюк), соціалістів-федералістів (С. Єфремів, О. Шульгин, С. Шелухин), самостійників-соціалістів тощо; 5) “упорядкованість держави”, відсутність анархії у всіх сферах суспільно-політичного життя та антиєврейських погромів; 6) “хитання” у внутрішній і зовнішній політиці²¹. Уконституювання Директорії, проголошення Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) стимулювало керівництво двох держав до об’єднання. 1 грудня 1918 р. у Фастові підписано передвступний договір між УНР і ЗУНР. 22 січня 1919 р. на Софійській площі в Києві урочисто зачитано Акт Злуки, згідно з яким утворювалася єдина українська держава. М. Стахів відзначив, що

«само переведення цього акту було докладно приписане і треба було лише виконати його в приписаний спосіб: шляхом рішення Всенародних Установчих Зборів Соборної Української Народної Республіки, які мали дістати до затвердження подробиці автономного ладу Західньої Области УНРеспубліки»²². Тільки воєнні обставини не дали можливості реалізувати досягнуті домовленості.

22 січня 1919 р. у Києві розпочав роботу Трудовий конгрес України. Відкрив урочисте зібрання В. Винниченко. Делегати схвалили Акт Злуки, а також звіт уряду УНР. 28 січня 1919 р. на засіданні Конгресу делегати розглянули проект Конституції УНР. М. Стахів зауважив, що Конгрес «зробив на сучасників глибоке й непроминаюче враження... він був першим в історії України соборним представництвом українського народу, вибраним у вільних виборах й уповноваженим рішати про державну справу України. Сам цей факт викликав в усіх державно думаючих українців глибоке зворушення й гарячий ентузіазм»²³. Відкинувши емоції, галицький політик виділив вагомі недоопрацювання представницького органу УНР, якими стали: 1) Конгрес «не встановив виразного способу доповнення чи зміни в складі Директорії. Цей момент був потім причиною довгих політичних спорів»; 2) Конгрес не переобрав Директорію, залишив її у 708 Олександр Малець попередньому складі; 3) затвердження «трудових рад» як контролюючого органу нової влади у регіонах²⁴.

М. Стахів критикував ті політичні сили, що вважали Конгрес та ухвалені на ньому рішення «мертвонародженими». «І дивне в тім питанні те, – зауважував галицький політик, – що таке писали навіть особи, які поза тим проповідували революційну війну в ім'я світового комунізму... Не ліпше ставилися пізніші автори, що стали неофітами монархізму, фашизму і взагалі партійної буржуазної диктатури»²⁵.

Наприкінці січня 1919 р. українська делегація вирушила на Паризьку мирну конференцію. Її очолив міністр шляхів ЗУНР Г. Сидоренко (заступник – В. Панейко). М. Стахів підкреслив некомпетентність дипломатичної місії. Він відзначав: «А треба тямити, що власне тоді вже війська Советської Росії здобули Київ і ціле Лівобережжя та осувалися далі в напрямку Дністра і Збруча. Треба було звертати увагу на насуваючу загрозу для Європи. Одночасно треба було бити на сполох, що польські імперіялісти нападають на Україну ззаду, від Заходу, і тим способом зв'язують найліпші мілітарні сили України на Заході, замість всі сили кинути на Схід, проти большевизму»²⁶. Майбутній галицький політик зауважив, що першочергово «треба було з'ясувати, що в інтересах Заходу є не лише Польща, але й сильна Україна, як бар'єра проти діючого московсько-большевицького світового імперіалізму і потенціального німецького»²⁷.

Таким чином, у численних працях М. Стахів доводив антиукраїнську сутність гетьманського режиму на Україні, виступав за повалення влади П. Скоропадського. Безпосереднім приводом до початку збройної боротьби УНС із гетьманом вважав оприлюднення 14 листопада 1918 р. «Грамоти» (наголошувалося на необхідності входження України до складу «великої Росії») та формування промосковського уряду. Він рішуче відкидав закиди опонентів, які вважали новий режим нелегітимним, наводив численні аргументи, у яких обґрунтовував необхідність встановлення української за змістом влади у вигляді Директорії УНР. Водночас М. Стахів не ідеалізував внутрішню та зовнішню політику Директорії, визначив основні її недоліки, виступав активним поборником перетворення українського народу в єдину націю, що, на жаль, виявилось непосильним завданням для тогочасної української еліти.

- 1 Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. – Т. 1. – С. 34.
- 2 Там само. – С. 35.
- 3 Там само. – С. 35.
- 4 Центральний державний історичний архів України у м. Львові (ЦДІАУЛ). – Ф.581. – Оп. 1 – Спр. 23. – Арк. 3
- 5 Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. – Т. 1. – С. 60
- 6 Там само. – С. 54.
- 7 Там само. – С. 37.
- 8 Там само. – С. 38.
- 9 Там само. – С. 57.
- 10 ЦДІАУЛ. – Ф.581. – Оп. 1 – Спр. 25. – Арк. 4
- 11 Там само. – С. 46. Початковий етап діяльності Директорії ЗУНР в рецепції Матвія Стахіва 709
- 12 Там само. – С. 46.
- 13 Там само. – С. 47
- 14 Там само. – С. 56.
- 15 Там само. – С. 67.
- 16 Там само. – С. 73.
- 17 Винниченко В. Відродження нації. – В 3 т. – Київ–Відень, 1920. – С. 23–24.
- 18 Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. – Т. 1. – С. 144.
- 19 Там само. – С. 170.
- 20 Там само. – С. 212.
- 21 Там само. – С. 224 – 225
- 22 Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. – Т. 2. – С. 34.
- 23 Там само. – С. 91.
- 24 Там само. – С. 94–95.
- 25 Там само. – С. 95.
- 26 Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. – Т. 5. – С. 12.
- 27 Там само. – С. 12.

Oleksandr Malets. Initial stage of the activity of the Directory of the UNR in reception of Matvii Stakhiv

The article deals with the attitude of Matvii Stakhiv towards key problems of Ukrainian state-building in November 1918 – January 1919, and analyzes preconditions for the establishing and the main directions of internal and foreign policies of the Directory of the UNR.

Key words: *M. Stakhiv, the Directory, the Hetmanate, act of unification.*